

Hans Bergström:

Televisionens val

1. Mediernas valmakt

Vilken roll har medierna i en svensk valrörelse och hur har den förändrats?

Ett sätt att närma sig den frågan är att betrakta förhållandet mellan partier och medier som en maktrelation. Den kan i sin tur med fördel analyseras som ett bytesförhållande (se Gudmund Hernes i norska maktutredningen, NOU 1982:3 och Kent Asp i avhandlingen "Mäktiga massmedier" 1986). Maktförhållandet bestäms av att vardera parten har intresse för något som den andre kontrollerar. Medierna är i en valrörelse intresserade av partiernas utbud av ståndpunkter, kandidater och propaganda, av information att förmedla till sin publik. Partierna är intresserade av medierna som kanal för att nå ut till publiken, av en väg att påverka den som väljarkår.

Maktförhållandet bestäms av både intresset och kontrollen hos båda parter. De båda aktörerna kan öka sin makt genom att (1) minska sitt intresse för det den andre aktören kontrollerar (t ex för pressen att skriva mindre om partiledarnas förberedda tal), (2) öka sin kontroll över det den andre är intresserad av (t ex för TV att slopa partifilmer och låta en egen utfrågning inleda den ekonomiska debatten), (3) öka den andre aktörens intresse för det aktören själv kontrollerar (t ex för TV genom att lägga utfrågningar så att många ser dem), (4) minska den andre aktörens kontroll över aktörens egna intressen (t ex för ett parti genom att knacka dörr och göra utskick direkt till väljarna).

Mycket talar för att medierna, särskilt televisionen, har stärkt sin ställning i förhållande till partierna. En anledning är att väljarnas rörlighet inom blocken har ökat och att alltfler bestämmer sent hur de ska rösta. Fler väljare än tidigare påverkas därmed av den bild de får av partier och partiledare under slutskedet av en valrörelse; medierna har på så sätt blivit viktigare för partierna. En annan anledning är att andra kanaler för partierna till väljarna har försvagats: partiernas egen medlemsaktivitet är låg, de politiska samtalen på arbetsplatserna är färre än förr, ett minskande antal väljare nås genom politiska möten (mot sådana tendenser står dock en ökande ekonomisk mobilisering från särskilt den socialdemokratiska partiapparaten med sidoorganisationer).

En tredje orsak har med den offentliga fragmenteringen att göra; det är lättare än förr för journalister att finna andra informationer och informationskällor än de officiella, varvid de politiska ledningarnas kontroll över informationen försvagas. En fjärde förändring gäller journalistiken: allt färre redaktioner agerar språkrör för något parti, redovisningen är mindre passivt återgivande, medierna har skaffat sig utrymme att själva styra mer av form, aspekter och frågor. Svenska politiker har ännu knappast på allvar svarat med de motmedel som blivit vanliga i en del andra demokratier, främst USA: att dra ner på presskonferenser, göra sig mindre tillgängliga och i stället omsorgsfullt välja tidpunkter och kanaler som kan politiskt kontrolleras (typ köpt reklam).

Föreställningen om mediernas makt är stark hos politikerna (se Asps undersökning "Politisk journalistik" 1988) vilket i sig bidrar till att stärka den mediala maktpotentialen och tendenser till medialisering av politiken.

I vad mån t ex journalisterna i televisionen verkligen använder sina maktmöjligheter på ett partiskt sätt och – i nästa led – om de därvid också når en väljareffekt är en annan fråga. En förutsättning föreligger av allt att döma: den journalist-generation som rekryterats domineras av en förhållandevis samstämd egen verklighetsuppfattning ("1968 års generation"). Kent Asps studier av valrörelserna 1979, 1982 och 1985 tyder dock inte på att något enskilt parti systematiskt gynnas i radio och TV. Partier brukar hamna i "onda" eller "goda" cirklar i mediernas valspegling, men vilket parti som lyfts fram eller råkar illa ut varierar från val till val. Det har också funnits en stor likhet mellan partiernas dagordning och mediernas dagordning, även om något enskilt parti kan få se sina frågor "komma bort" i mediernas valspegling.

När det gäller väljareffekten finns olika uppfattningar. Storleksrelationen mellan de politiska blocken tycks inte rubbas nämnvärt under själva valrörelsen, trots det intensiva medietryck som då råder. Redan Sifos partisympatimätning för augusti har angett blockrelationen med så liten avvikelse som 1.0 i medianfallet under de sju valen hittills till enkammarriksdagen (dvs ena blocket vinner en halv procent och det andra förlorar en halv procent i förhållande till Sifotalen), trots att flera veckor av valkampanj återstår när denna mätning görs och den inte ens väger in röstvilja. 1988 visade Sifos augustimätning på 7 procentenheters blockskillnad; valresultatet blev 7.2 i differens. Sifomätningen ett halvår före 1988 års val, i mars, hade blockställningen 49.6 – 42 i socialistisk favör. Valresultatet blev 49 – 41.8. Skillnaden är nästan ingen, trots hela sommardramatiken med sälar och Ebbe.

Däremot sker snabba och stora förändringar inom blocken under slutskedet av en valrörelse. Att det här har betydelse vilken bild väljarna får via medierna tycks uppenbart. En aktör kan gynnas eller missgynnas genom den bild medierna ger av aktören själv, genom att aktörens världsbild gynnas eller missgynnas i mediernas nyhetsrapportering eller genom det sätt på vilket aktören relateras till olika saksfrågor (Asp 1988). Så har också skett, visar Asp. Väljare som upplever små åsiktsavstånd inom blocken (s/vpk, fp/m/c) kan påverkas av valrörelsens förlopp att välja det ena partiet framför det andra. Försteg för ett "socialdemokratiskt"

frågeperspektiv i televisionen skulle kunna innebära, inte att blockrelationen kort-siktigt påverkas nämnvärt men väl att borgerliga huvudutmanare som väljer att företräda ett annat perspektiv snabbt nöts ner.

Det kan inte rimligen vara partipolitiskt alldeles neutralt huruvida förslag till besparingar i sjukförsäkringen eller skattehöjningstrycket från utgiftsexpansionen i socialförsäkringarna görs till huvudfråga, fördelningsperspektivet på ett skatteförslag eller tillväxtperspektivet dominerar etc när televisionen alltmer valt att med egna frågor styra valprogrammen.

I den lilla undersökning som här ska presenteras är utgångspunkten dock främst en annan än att granska maktrelationen politiker – medier och eventuella effekter på valresultatet av medievalrörelsen. Valrörelser kan ses också ur ett *folkupplysningsperspektiv*. Under månaden före ett val är de flesta medborgare mer intresserade än annars att ta del av samhällsdebatten, skaffa sig en bild av samhällsproblemen, söka bedöma vilka vägval som är de viktiga och vilka alternativ som erbjuds. Vilken upplysning får de genom medierna? Vilka frågor lyfts fram och vilka trycks ner? Vilka perspektiv dominerar och vilka saknas?

Karaktären av denna "konsumentinformation" eller "folkupplysning" är viktig, oavsett om den påverkar röstningen i ett visst val. Den bidrar till eller motverkar viktiga insikter. Den inverkar på graden av medvetenhet om samhällsproblem och målkonflikter. Den har långsiktig betydelse för kvaliteten på det offentliga samtalet.

2. Undersökningen

Det jag valt att studera är TV2s utfrågningar av partiledarna i valrörelsen 1988 samt den av Kanal 1 ordnade utfrågningen om ekonomin som inledde den ekonomiska valdebatten den 6 september.

Urvalet grundas på två kriterier. Det ena är *vikt* i förhållande till väljarna. De åtta program det här rör sig om gick alla på bästa sändningstid, kl 20. Vart och ett av dem sågs av över två miljoner tittare. Dessutom sändes programmen i textad repris. De utgör tillsammans en helt central del av televisionens valutbud och bildade också en viktig grund för kommentarer i pressen och den fortsatta partidebatten i valrörelsen. Det andra kriteriet gäller grad av *journalistisk styrning*. I de här åtta utfrågningarna var det journalister som bestämde vilka frågor som togs upp och med vilken ansats (miljöutfrågningen den 23 augusti hade kunnat läggas till). De lämpar sig alltså väl för att studera valjournalistik, medan t ex slutdebatten säger mer om partiernas eget utbud och agerande.

Ytterligare ett skäl för urvalet är att de åtta valprogram det omfattar blev föremål för många omdömen under själva valrörelsen. Det kan ha ett värde att i en lugnare atmosfär efter valet beskriva dem. Jag har en månad efter valdagen på nytt tittat igenom alla de här åtta programmen och med hjälp av videoinspelningar samt utskrifter systematiserat deras innehåll.

Avsikten har inte varit att recensera eller kritisera enskilda journalister. De fyra journalister det här närmast gäller – Elisabeth Höglund och Christer Petersson på TV2 samt Mats Svensén och Lennart Ekdal på Kanal 1 – är alla rutinerade (även om de hade svagheten att inte ”till vardags” vara politiska reportrar och därmed under en längre period ha kunnat på djupet följa den politiska processen). Att genomföra direktsända utfrågningar inför en miljonpublik i TV-mediet rymmer avsevärda professionella svårigheter. Det är lätt att stå vid sidan om och ha uppfattningar om var stötarna borde ha satts in, hur miner och ordval borde ha lagts. Inga utfrågare i denna utsatta roll i ett svårt medium kommer någonsin att undgå kritik.

Studien syftar till att beskriva mer fundamentala egenskaper hos programmen, som viktiga exempel på mediernas valrörelse.

3. Den journalistiska tidsbudgeten

Helt centralt för att förstå och analysera den politiska TV-journalistiken är det förhållandet att tiden är begränsad. Under valutfrågningarna hade de båda journalisterna visserligen ovanligt mycket tid till förfogande jämfört med politiska inslag i ordinarie nyhetsprogram, hela 50 sammanhängande minuter. Likväl måste de räkna med att slipade politiker tar chansen att använda så mycket tid som möjligt för egna utläggningar och att genom delvis vaga svar fly svåra frågor. Varje frågeområde som tas upp kräver därför följdfrågor. Bara i ett begränsat antal ämnen hinner man borra på djupet ens i en TV-utfrågning på 50 minuter.

Journalisterna står därför inför en svår hushållningsfråga, ett budgetproblem: hur bäst använda 50 minuter för en utfrågning där själva grundmaterialet, svensk samhällsutveckling samt partiernas analyser/ståndpunkter/program, skulle motivera dagar av genomgång? Knappheten på tid kräver medvetna kriterier för urval.

- Ett första val gäller tidsutrymmet för *tre olika typer av frågor*, som alla måste ställas i en valrörelse:

IDÉFRÅGOR – MAKTRÅGOR – SAKFRÅGOR

Idéfrågorna gäller partiets ideologiska inriktning, dvs dess grundläggande uppfattning om den samhälleliga verklighetens natur och samband, dess värdeavvägningar, dess intresserepresentation och sociala karaktär, dess politiska tyngdpunkter och prioriteringar. Denna typ av frågor är viktiga av åtminstone två skäl. Det ena är att de underlättar för väljarna att skaffa sig en mer sammanhållen bild av vad partierna står för och eftersom väljaren har en enda röst att lägga i riksdagsvalet så är det just en helhetsbild han måste försöka komma fram till. Det andra är att ingen kan förutse vilka enskilda sakfrågor som måste hanteras av riksdag och regering under loppet av en mandatperiod. De frågor som råkar blåsas upp under en valrörelse kan vara helt bagatellartade i förhållande till den verklighet som råder tre år framåt. Därför är det viktigt att pejla partiernas kompassriktning, på vilka grunder de orienterar sig inför kommande, oförutsedda, problem och beslut.

Maktfrågorna gäller förstas framförallt regeringsmakten och inställningen till samarbete med andra. Detta är givetvis också centralt för väljarna. Ytterst gäller valet vilken regering som ska leda Sverige. Beroende på mellan vilka partier koalitioner etableras kan sakpolitiken komma att dra i olika riktningar, i förhållande till ett partis utgångsposition. Politik handlar inte endast om att representera utan också om att leverera. Inte blott åsikten utan även det troliga beslutsutfallet är därför naturligt att pejla för en kritisk, folkupplysande journalistik.

Sakfrågorna handlar om varje partis egna analyser och förslag inför olika samhällsproblem: ekonomin, miljön, sjukvården, skatterna, brottsligheten etc. Eftersom Sverige har ett parlamentariskt flerpartisystem – innebärande att varje parti går till val på sitt eget program och att regeringen därefter utgår ur den valda riksdagen, där koalitionsbyggande sker – är det rimligt att huvuddelen av frågorna gäller partiernas egna program och agerande. Grundmaterialet består av parti-programmet, specialprogram av olika slag, riksdagsmotioner, valmanifest och partiledaranföranden. Men det utgörs också av hur partiet faktiskt har agerat genom åren.

- Ett andra viktigt val gäller vilken tid som ägnas *olika sakämnen*. Några betydelsefulla journalistiska tidsbudgetfrågor är här:

- Vad upptar väljarnas intresse särskilt?
- I vilka ämnen finns viktiga skillnader mellan partierna som väljarna har att ta ställning till?
- Vilka problem kan väntas bli särskilt stora att hantera för riksdag och regering under de kommande tre år som valet gäller?
- Vilken avvägning bör göras mellan generella problem för hela landet (bytesbalansen, inflationen, miljön, försvaret, regleringssystemens sätt att fungera för t ex bostad och jordbruk) i förhållande till mer specifika frågor för individerna (lön och skatt nästa år, höjning av barnbidraget, hyreshöjningar, matmomsen etc).
- Hur väga ”hårda” frågor (ekonomi/skatter) mot ”mjuka” (vård, miljö), inrikespolitik mot utrikespolitik, principfrågor mot plånboksfrågor?
- Hur mycket tid ska vi ägna frågor som är centrala i ett visst partis program kontra frågor som är mer perifera för ett visst parti?
- Hur stor del av tiden bör ägnas programbestämda frågor (dvs frågor som utgår från ett partis förslag) i förhållande till verklighetsbestämda frågor (dvs frågor som tvingar partiet att redovisa sin hållning till problem i verkligheten).

Denna sista avvägning är inte minst viktig. Samhällsutvecklingen, liksom de problem som finns under en viss tid, styrs inte mer än i begränsad grad av politiska programpunkter. Tekniska och medicinska förändringar, händelser i världen,

demografiska förändringar, miljöeffekter av försummelser för 30 år sedan, handlande från miljoner aktörer i samhället, kultur- och idéklimat utifrån människors erfarenheter – en mängd sådana variabler och impulser har en oerhörd betydelse i förhållande till den rena partipolitiken. Dessutom visar all forskning att ett politiskt centrum omöjligen kan kontrollera verklighetens alla drivkrafter och kors-samband, knappt ens en komplicerad offentlig beslutsapparat. Mycket i ett samhälle är politiskt ostyrbart. Till det mest centrala för den som vill ge en realistisk bild av politiken hör att söka klarlägga hur partierna ser just på gränserna och möjligheterna för politisk påverkan. En journalistik som enbart utgår från partiernas egna programpunkter kommer att ge en groteskt snedvriden bild av verklighetens komplikationsgrad. Det finns inte någon dokumentapparat i Rosenbad som automatiskt omvandlar programpapper till ny samhällsverklighet. Varje meningsfull politisk journalistik måste ställa partierna även inför verklighetens förhållanden, utmaningar och komplikationer, inte blott ställa frågor om partiernas programpunkter.

4. Aspekter och perspektiv

Tidsbudgetproblemet gäller för *vad* de 50 minuterna av en utfrågning ska användas. Nästa stora journalistiska fråga gäller *med vilket perspektiv* de olika ämnena ska behandlas. En mängd olika aspekter och perspektiv är givetvis tänkbara. Här är några av särskild vikt inför en valutfrågning i TV:

RETROSPEKTIVT PERSPEKTIV – PROSPEKTIVT

Väljarna har att bedöma två tidsperspektiv, dels hur partierna *har skött sig* under gångna år, dels *vad de vill* åstadkomma för framtiden. Det första handlar främst om ansvarsutkrävande och är en viktig del av den politiska processen. I synnerhet ett regeringsparti, men även partier som tidigare har varit regeringsbärande eller har ansvaret i viktiga landsting och kommuner eller i vart fall har agerat i riksdagen, måste granskas för vad det har gjort eller underlåtit – inte blott för vad det säger sig vilja göra. Båda perspektiven måste väljarna ta ställning till. Politisk journalistik måste därför ha med dem båda.

STATISKT PERSPEKTIV – DYNAMISKT

De flesta förslag till förändringar kan betraktas på två sätt. Antingen kan man granska de statiska effekterna, dvs vad som händer i själva förändringsögonblicket, allt annat lika. Eller också kan man analysera de dynamiska effekterna, dvs vad som kan väntas hända över en längre period och när man tar hänsyn till hur människors och företags beteende påverkas av en viss reform. Båda perspektiven är givetvis rimliga att använda journalistiskt. Det statistiska perspektivet på införandet av individuell beskattning i Sverige var hur fördelningen av familjebeskattningen påverkades i omläggningsögonblicket (ökad ojämlikhet). Det dynamiska perspektivet var hur det invercade på kvinnors utvecklingsmöjligheter och strävan efter egen försörjning och självständighet på arbetsmarknaden (ökad jämställdhet). Det statistiska perspektivet är nästan alltid otillräckligt för att belysa reformer som har dynamiska effekter till huvudmål.

MOTPERSPEKTIV – MEDPERSPEKTIV

En politisk utfrågare måste välja om han ska ställa ”motfrågor” eller ”medfrågor” till en partiledare. Det vanliga och väl journalistiskt mest naturliga är att ställa motfrågorna, dvs man ställer frågorna utifrån motståndarsidans perspektiv eller i vart fall utifrån ett annat perspektiv än det som är partiledarens eget. Men medperspektivet är också fullt tänkbart, dvs man pressar en partiledare på huruvida hans parti tillräckligt uppfyller partiets egna strävanden.

Exempel på motperspektivets frågemetod är att pressa folkpartiet och moderaterna på fördelningseffekterna av sänkta marginalsatser och på de sociala följderna av besparingar i budgeten eller socialdemokraterna på tillväxthämmande skattehöjningar och på miljardunderskotten i socialförsäkringarna. Exempel på medperspektivets frågemetod är att pressa moderatledaren på frågan om partiets åtgärder räcker för att minska brottsligheten eller miljöpartiets språkrör på originaliteten i och miljöeffekterna av partiets miljöprogram.

Båda frågeperspektiven är möjliga och användbara. Medperspektivet rymmer ibland en överraskningseffekt som kan vara journalistiskt fruktbar. Det som däremot inte är möjligt i utfrågningar som ska vara partipolitiskt neutrala och allsidigt belysande är att i en och samma sakfråga använda medperspektiv för vissa partiledare och motperspektiv för andra. Det måste finnas en journalistisk konsekvens i uppläggningsen. Annars blir frågeperspektivet inte journalistiskt valt – en fråga om arbetsmetod – utan personligt valt – utifrån journalistens egen sakåsikt.

5. Partiledarutfrågningarna – frågeurval

Petersson/Höglunds tidsavvägning mellan idéfrågor, maktfrågor och sakfrågor var följande (av utrymmesskal använder jag i tabellerna partibeteckningar i stället för namnen på partiledarna; talen avser antal sändningsminuter):

	kds	mp	m	fp	vpk	s	c	summa
Idéfrågor	14	4	0	1	16	0	0	35
Maktfrågor	4	4	4	5	3	5	8	33
Sakfrågor	31	40	45	44	32	44	40	276

Totalt antal frågeminuter: 344 (smärre variationer kring genomsnittet 49 minuter per partiledare beror dels på olika långa introduktioner och epiloger i programmen, dels på mina minutavrundningar när jag klockat olika delavsnitt).

Eftersom programmen var ca 50 minuter långa får man enkelt den ungefärliga procentuella fördelningen för respektive partiledare genom att fördubbla siffran för sändningsminuter. Ungefär 30 procent av utfrågningarna med Alf Svensson och Lars Werner upptogs alltså av frågor kring deras partiers ideologi.

Tre slutsatser kan dras:

a) *Utfrågningarna dominerades av sakfrågor.* 80 procent av den totala tiden ägnades olika sakfrågor, medan 10 procent användes för ideologiska frågor och 10 procent för maktfrågor. Detta bör kunna ges en positiv tolkning. Alla tre huvudtyperna av frågor täcktes, om man ser till den totala tidsanvändningen. Inriktningen var framförallt att pressa partiledarna på olika sakställningstagen. Reportrarna hade noga läst in sig på riksdagsmotioner m m och inte nöjt sig med partiernas egna kampanjbudskap. Det yttre politiska spelet, som alltid riskerar få en för stor plats i mediernas bevakning, hade liten proportion i förhållande till konkreta sakfrågor. Utfrågningarna rymde förutsättningar att bidra till väljarnas sakupplysning.

Sakinriktningen fyller också en annan viktig roll i den demokratiska processen, nämligen som hämsko på populistiska och osammanhängande förslag från partierna. Utfrågningarna är en slags skärseld inför ett val, ett kompetens- och redlighetstest. Ur denna synvinkel finns ingen anledning att kritisera inslag av vad som har kommit att betecknas som "tabellgnetande". Bara saken är viktig nog är det demokratiskt angeläget att partierna tvingas stå till svars för hur deras politik konkret hänger ihop och verkar. Det ska inte gå att klara sig undan blott med vackra formuleringar.

b) *Tidsrättvisan var stor i reportrarnas behandling av regeringsfrågan och anknyttande maktfrågor.* Dessa frågor togs upp med alla partier, men tilläts inte dominera i någon utfrågning.

c) *En påtaglig snedhet fanns i behandlingen av de ideologiska frågorna.* Idéfrågor ställdes endast till småpartier. Utöver de fyra minuter som i tabellen angetts för miljöpartiet användes ytterligare 11 minuter i utfrågningen av Birger Schlaug till att pejla de grönas grundläggande syn på självförsörjning och handelspolitik, vilket också kan sägas handla om partiets grundsyn mer än någon enskild sakfråga (även om jag angett detta avsnitt som en sakfråga). Grovt uttryckt kan man säga att ungefär en tredjedel av tiden för utfrågning av småpartierna kds, miljöpartiet och vpk ägnades dessa partiers grundsyn medan idéfrågorna överhuvud taget inte berördes med partiledarna för moderaterna, folkpartiet, socialdemokraterna och centern (Bengt Westerberg fick en avslutande fråga om huruvida folkpartiet blivit ett högerparti; denna fråga med svar har här noterats som 1 minut ideologi för folkpartiet).

Självfallet är det inte definitionsmässigt positivt för ett parti att få frågor om sin ideologi. Lars Werner pressades under 16 minuter om socialismens införande i Sverige (Vad händer med dem som är emot? Hur går det med den fria åsiktsbildningen? Kan socialismen avskaffas när den väl införts? etc). Det lyfte fram programformuleringar och frågor kring hans parti som troligen inte var till partiets fördel. Också idéfrågorna till Alf Svensson (om partiets kristna karaktär och avsikter) och Birger Schlaug (om de grönas syn på levnadsstandard och tillväxt m m) ställdes av Petersson/Höglund från ett motperspektiv. De torde ändå ha gett kds respektive miljöpartiet möjligheter att positivt utveckla och förklara sina partiers grundsyn.

Den kritik man kan rikta i det här avseendet är en annan än den som har med gynnande/missgynnande att göra. Genom att ställa idéfrågor till småpartierna men helt avstå från dem till de större partierna gav utfrågningarna bilden att idéperspektiv fanns hos de små men inte hos de stora. Poängen är att detta var en effekt redan av frågeuppläggningsen. Troligen motiverades den av att de små partierna var mindre kända av tittarna/väljarna och därför behövde testas på sina grundidéer. Ett ytterligare skäl kunde vara att det inte är lika intressant att pressa dem på detaljerade sakbesked eftersom de inte kunde väntas få regera (detta senare motsägs dock dels av att de utöver idéfrågorna också fick detaljerade sakfrågor, dels av att både miljöpartiet och vpk kunde väntas få verkliga maktröller i den nya riksdagen).

Att under fyra långa utfrågningar med Carl Bildt, Bengt Westerberg, Ingvar Carlsson och Olof Johansson inte alls beröra deras partiers ideologier och idésträvanden måste sägas innebära en svårmotiverad journalistisk inskränkning, i synnerhet som den inte gjordes i de tre övriga utfrågningarna.

Nästa analysdel gäller vilka ämnen som togs upp under den huvuddel av utfrågningarna – 276 minuter – som ägnades sakfrågor. Vilka var sakfrågorna?

	kds	mp	m	fp	vpk	s	c	summa
Skatter	8	12	18	18	18	18	18	110
Besparingar		-	20	14	-	-	-	34
Miljö/energi	-	5	4	2	1	2	17	31
Familjepolitik	6	5	-	3	-	-	-	14
Handelspolitik	-	11	-	-	-	-	-	11
Arbetares standard	-	-	-	-	-	10	-	10
Försvar	-	-	-	1	7	-	1	9
Skola	1	-	-	1	-	7	-	9
Leijon/Malm	-	-	-	1	1	6	1	9
Abortfrågan	8	-	-	-	-	-	-	8
Trafik	-	-	-	-	5	-	-	5
Forskning	-	5	-	-	-	-	-	5
Aids	5	-	-	-	-	-	-	5
Alkohol	3	-	1	-	-	-	-	4
Sjukvård/äldreomsorg	-	-	-	4	-	-	-	4
Sjöbo	-	-	-	-	-	-	3	3
Dödshjälp	-	2	-	-	-	-	-	2
Brott	-	-	2	-	-	-	-	2
Inflation	-	-	-	-	-	1	-	1

Talen avser fortfarande sändningsminuter. Fördubbling av talen för enskilda partier ger ungefär procent av sändningstiden för ett sakämne och ett visst parti.

De sakämnen som togs upp i åtminstone tre av de sju utfrågningarna – och därmed kan sägas ha haft mer generell vikt enligt utfrågarnas bedömning – var följande:

Skatter	110 minuter
Miljö/energi	31
Familjepolitik	14
Försvar	9
Skola	9
Leijon/Malm	9

Även detta ger en överdriven bild av vilka frågor som återkom. 7 av de 9 minuter-na för skolfrågan användes för Ingvar Carlsson (och Alf Svensson fick en specialfråga om kristendomsundervisningen). 7 av de 9 minuterna för försvarsfrågan användes för Lars Werner (de korta försvarsfrågorna till Bengt Westerberg och Olof Johansson gällde enbart förbandsnedläggningar). Folkpartiet var det enda av riksdagspartierna som fick någon fråga om familjepolitiken (11 av de 14 minuterna användes för att pejla de särskilda förslagen från kds och miljöpartiet, alltså inte de båda huvudalternativen: socialdemokraternas utbyggda föräldraförsäkring och de borgerligas förslag till vårdnadsbidrag). Hela 17 av de 31 minuterna om miljö/energi användes i utfrågningen av Olof Johansson; de minuter som fördelades på de övriga gällde nästan enbart specialfrågan om sänkta fartgränser på vägarna. Man kan därför säga att den enda verkligt genomgående sakfrågan var skatterna. Detta var också det enda frågeområde som behandlades med samtliga sju partier.

Tabellerna, i förening med intrycken från min förnyade uppspelning av programmen och genomläsning av programutskriften, ger underlag för bland annat följande centrala slutsatser:

a) *Urvalet av sakfrågor och prioriteringen av frågeutrymme för olika sakfrågor avvek markant från väljarnas egen intressebedömning inför valrörelsen.* Den 2–8 augusti 1988 frågade Sifo ett urval väljare: "Vilken eller vilka av följande frågor tycker Du är de viktigaste för den regering som tillträder efter riksdagsvalet i september? Du får nämna högst tre frågor. Är det ..."

Miljön	75 procent
Vården av äldre och sjuka	51
Skatterna	28
Freden	26
Sysselsättningen	22
Rättssäkerheten	17
Skola och utbildning	17
Familjepolitiken	14
Priser och löner	11
Pensionerna	10
Bostäderna	10
Energin	6
Tveksam, vet ej	1

Andra undersökningar av väljarnas frågeintresse ger ungefär samma bild, främst att två frågor dominerar helt: miljön samt vården av äldre och sjuka.

TV-utfrågarna använde 40 procent av tiden för sakfrågor åt skattefrågan, 11 procent åt miljö och energi samt 1 procent åt vården av äldre och sjuka. I förhållande till väljarnas intresse innebar detta en mycket kraftig överbetoning av skattefrågan, en kraftig underbetoning av miljöfrågan och en ytterligt kraftig underbetoning av sjuk- och åldringsvården. Ett skäl för att miljöfrågorna gavs så begränsat utrymme kan ha varit att en särskild utfrågning och debatt ordnades i denna fråga. Men det gällde även för skatter och ekonomi, medan däremot sjuk- och åldringsvården inte hade något specialprogram.

Den styvmoderliga behandlingen av miljöfrågorna och än mer sjuk- och åldringsvården är den mest markanta skillnaden mellan väljarnas frågeprioritering och TV-utfrågarnas. Tre ytterligare frågeområden som enligt olika undersökningar var viktiga i väljarnas bedömning men inte i TV-utfrågningarna var utrikespolitik/fred/försvar, rättssäkerhet och bostadsbristen.

b) *TV-utfrågningarnas frågeurval avvek kraftigt även från varje rimlig bedömning av vilka problem som kunde väntas bli särskilt stora och viktiga för riksdag och regering att hantera under den kommande mandatperioden.* Sådana bedömningar framåt är förvisso vanskliga. Dels är framtiden inte mer än begränsat förutsebar (ett viktigt skäl till att lägga större vikt i en valrörelse vid idéinriktningen hos partierna). Dels kan bedömningarna om vad som är framtidsutmaningar gå i sär mellan iakttagare med olika värderingar.

Få seriösa bedömare torde dock invända mot följande uppräknig av centrala frågor för treårsperioden: Sveriges förhållande till EG, kostnadsutvecklingen i ekonomin och växande underskott i bytesbalansen (som också kan uttryckas som alltför lågt sparande), arbetskraftsbristen för främst verkstadsindustri och vård, försvarets styrka, bostadsbristen, miljardunderskotten i socialförsäkringarna (sjukförsäkring, arbetsskadeförsäkring och ATP), jordbrukspolitiken, förändringsbehoven i de offentliga verksamheterna, invandrings- och flyktingpolitiken, sjuk- och åldringsvården, explosionen i kostnader för bostadssubventionerna, miljön, en långsiktig skattereform med lägre arbetsbeskattning och enhetligare skattesatser för olika inkomstslag för att minska skatteplanerandet och förbättra allokeringen i ekonomin.

Det är slående att inte en enda av alla dessa frågor egentligen togs upp i parti-ledarutfrågningarna. Miljön behandlades marginellt och skattefrågan kortsiktigt samt som en ren plånboksfråga, inte en fråga om bästa skattesystem för svensk samhällsekonomi. Alla de andra frågorna var så gott som helt borta.

Att nästan samtliga de frågor som en månad efter valet framstår som de självklart viktiga i svensk samhällsdebatt saknas i TV-utfrågningarna strax före valet måste betecknas som ett journalistiskt misslyckande, särskilt som det inte fordrades någon extraordinär samhällsinsikt för att se dem också före valet (jfr med tidningsanalyser under valrörelsen).

Om inte väljarnas frågeintresse och inte heller den sakliga vikten hos uppgifter för den kommande treårsperioden styrde urvalet av frågor, efter vilka kriterier gjordes då valet? Ett tredje tänkbart kriterium skulle kunna vara de ämnen partierna själva särskilt förde fram i sina program. Ett fjärde möjligt kriterium är frågor där det finns viktiga skillnader mellan partierna, som väljarna har att ta ställning till.

Det är dock svårt att se att något av dessa kriterier varit styrande. Om vi först tar *partiernas utbud* dominerades detta för socialdemokraterna sakpolitiskt av landets ekonomi samt några reformer på främst arbetstidsområdet (förlängd föräldraförsäkring, sex veckors semester), för folkpartiet av vårdfrågorna, mer enskilda alternativ samt sänkt marginalskatt, för moderaterna av sänkt skattetryck, försvaret, EG samt stärkt rättssamhälle, för centern av vårdnadsbidrag, sänkt matmoms och miljö, för vpk av matmomsen, miljön och fördelningsfrågor, för miljöpartiet av miljön, för kds av miljö och vård. En del togs upp i utfrågningarna, mycket annat icke alls eller blott begränsat.

Vad gäller *viktiga principiella skiljefrågor* behandlades några – som folkpartiets och moderaternas syn på behovet av besparingar – men inte många andra (enskilda alternativ för vård, barnomsorg och skola, försvaret, EG). De borgerliga partierna hade när utfrågningarna gjordes lagt fram fem gemensamma program. Dessa utgjorde vad de främst avsåg att rivstarta med om de fick överta regeringsmakten. I fråga om dessa fem program fanns också en tydlig motsatsställning mellan oppositionen och den sittande regeringen. Programmen gällde: avveckling av löntagarfonderna, stor utförsäljning av statliga företag, omlagd familjepolitik med vårdnadsbidrag och fritt fram för enskilda alternativ inom barnomsorgen, ändrade villkor för småföretagen med bl a avskaffande av förmögenhetsbeskattningen på arbetande kapital, ett sparpolitiskt program med långtgående reformer för ökat enskilt sparande (bl a ett system med enskilda investeringskonton). Om utfrågarna hade velat kritiskt granska vad oppositionen ville ändra på om den fick makten av väljarna – alltså vad som var viktiga skiljefrågor mellan regering och opposition inför valet – hade förslagen i de borgerliga programmen varit en naturlig utgångspunkt. Men inget enda av dem berördes under utfrågningarna (mer än familjepolitiken ytterst marginellt). Och i skattefrågan behandlades inte främst den långsiktiga skattereformen – där viktiga åsiktsskillnader torde ha funnits och en fråga av betydande vikt under mandatperioden – utan 1989 års lilla justering av marginalskatterna (inflationsanpassning) där inga skillnader av betydelse förelåg.

Fyra tänkbara och rimligt försvarbara kriterier för urval av och tidsbalans mellan sakfrågor i TV-utfrågningarna har prövats: väljarnas intresse, verklighetens problem den kommande mandatperioden, partiernas valutbud, viktiga skiljefrågor. Inget av dem tycks förklara det urval och den frågeprioritering som faktiskt gjordes. Inte heller en kombination av dem kan göra det, eftersom toppfrågor enligt vart och ett av kriterierna utelämnades eller tonades ner (som miljön och vården enligt det första, kostnadsutvecklingen och arbetskraftsbristen enligt det andra, sjukvården och arbetstidsreformer enligt det tredje, familjepolitiken och "privatiseringar" enligt det fjärde).

Det är svårt att se vilka andra klara kriterier som kan ha legat till grund för urvalet. Däremot går det att ange några egenskaper hos frågeprioriteringarna.

Generella problem för hela landet tonades ner till förmån för specifika frågor för hushållen, principfrågor avfördes till förmån för "plånboksfrågor", kort sikt dominerade över den något längre sikten, "hårda" frågor över "mjuka", inrikesfrågor över frågor med internationell anknytning och som berör Sveriges del i ett större sammanhang (EG, försvar, invandring, bistånd, global miljö, utrikespolitik).

Den spekulativt lagde kan fundera över om detta bildar något slags mediestyrt mönster som har med televisionens egenskaper som medium att göra. För att få en bättre grund för sådana spekulationer skulle dock en jämförande studie med tidningar och radio behöva göras. Mot dem talar att TV2-Rapport, som stod för utfrågningarna i sina ordinarie nyhetssändningar under valrörelsen, hade viktiga inslag med helt andra egenskaper (en inträngande serie samhällsreportage av Ann Lindgren om utflyttningen från mentalvårdens institutioner, en innovativ serie av Gunvor Hildén och Olle Söderlund där forskare på miljöområdet granskade miljöeffekterna av miljöpartiets program), likaså att utfrågarna Christer Petersson och Elisabeth Höglund under veckorna efter valet har gjort ett antal skickliga och viktiga Rapportreportage om just sådana centrala samhällsproblem som de underlät att ta upp i valutfrågningarna (kostnadsutvecklingen, arbetskraftsbristen, utgiftsexplosionen i socialförsäkringarna m m).

Trots vad som ovan sagts om att frågeurvalet och tidsprioriteringarna inte sammanföll heller med partiernas valutbud, i meningen allra främsta valfrågor, var ändå utfrågningarna starkt knutna till partiernas utbud av ståndpunkter. Detta utbudskriterium förklarar mest. Partierna fick inte, i vart fall inte genomgående, upp några av sina mest centrala frågor men de frågor som togs upp rörde sig ändå på områden som i vid mening var viktiga för respektive parti och de utgick som regel från vad ett parti själv fört fram. Utfrågningen av Alf Svensson dominerades av frågor kring tillämpningen av en kristen politik, abort och familjefrågor. Birger Schlaug-utfrågningen handlade i mycket om synen på självförsörjning, arbete och levnadsstandard. Ett centralt avsnitt i utfrågningen av Carl Bildt gällde den moderata kombinationen av skattesänkningar och besparingar. Marginalskatter och besparingar dominerade utfrågningen av Bengt Westerberg. Lars Werner pressades på skattehöjningsförslag som syftar till finansiering av partiets mer populära utgiftslöften. Miljö/energi och fördelningsprofilen på skatteförslaget dominerade utfrågningen av Olof Johansson (den partiledare som fick sina frågor mest på "hemmaplan"). Inget av det här kan sägas vara perifera frågor att ta upp med respektive partier. Utfrågningen av Ingvar Carlsson avvek genom att till hälften ägnas frågefält som inte låg i centrum i partiets eget programpaket: Leijon/Malm-affärerna, matmomsen, skolan, hastighetsgränser på vägarna.

Själva de dominerande ämnena i t ex utfrågningarna av Bildt och Westerberg avvek alltså inte från huvudstråk som fanns hos partierna, även om de begränsades starkt till ett av flera stråk, nämligen skatter/bidrag. En helt annan sak är frågevinklingen, som jag ska återkomma till.

Den här bilden av starkt programbestämda frågor styrks av följande tabell, som visar vilken utgångspunkt som övervägde när frågor ställdes:

	kds	mp	m	fp	vpk	s	c	summa
Program	45	44	44	42	48	25	34	282
Verklighet	0	0	1	3	0	19	6	29

Siffrorna i raden för "program" avser antalet sändningsminuter under vilka frågor ställdes som utgick från förslag i partiernas program (eget eller andras; inkl ideologifrågor) eller från politiska handlingar. Siffrorna i raden för "verklighet" avser antalet sändningsminuter under vilka frågor ställdes som främst utgick från verkliga förhållanden.

Maktfrågorna har inte tagits med i tabellen.

Några exempel på vad jag menar med frågor som utgick från verkligheten: Olof Johansson fick några spörsmål som utgick från fakta om elsituationen i landet (först relaterade av utfrågarna). Bengt Westerberg fick frågor om hur han såg på elevernas rätt till egna skolböcker, huruvida han var beredd att höja skatten om det krävdes för att klara sjukvården och om han ansåg att mammografiundersökningarna skulle göras allmänna över hela landet. Ingvar Carlsson fick frågor utifrån undersökningar om standarden på skolmaten och om läskunnigheten bland svenska elever, vidare frågor om ekonomins tillstånd och behovet av åtstramning och om "nyfattigdomen".

Exemplen belyser vad det handlar om: frågor som utgår från en föreliggande verklighet och som ber en partiledare att redovisa hur han ser på denna verklighet. Sådana frågor var som synes ovanliga, även om de förekom. I den politiska praktiken under en mandatperiod dominerar de däremot. Det politiska handlandet är betydligt mindre styrt av vissa enskilda programständpunkter, betydligt mer av verkligheter – deras utmaningar och gränssättningar – än vad som normalt framgår under en valrörelse. Att Ingvar Carlsson fick flest frågor med utgångspunkt i verkliga förhållanden är naturligt med hänsyn till socialdemokraternas regeringsinnehav, som medför politiskt ansvar för förhållandena i nationen. Utfrågarna valde nu att ta upp situationen i skolorna samt standardutvecklingen för arbetare. De hade kunnat ta upp även t ex bostadsbristen, sjukvårdsköerna och polisens bristande resurser för att utreda "vardagsbrott", verkligheter som väljarna var starkt intresserade av.

I det här avseendet, när det gäller sakfrågorna, kan man ifrågasätta om inte utfrågningarna var alltför partistyrda; inte så att partierna fick de ämnen och frågor de ville ha men så att utgångspunkten i alltför hög grad var partiernas ståndpunkter och i alltför liten utsträckning verklighetens förhållanden och problem. Denna avvägningsfråga är viktig journalistiskt. Om man väljer att ha en annan proportion, förhållandevis mer av verkligheten som utgångspunkt, kräver detta självfallet en verkligt insiktsfull analys av vilka de stora verklighetsproblem som kräver politisk observans är och blir.

6. Partiledarutfrågningarna – perspektiv

Tidsperspektivet bakåt/framåt – dvs ansvar för vad som varit i förhållande till löften för framtiden – fördelade sig så här (antal minuter):

	kds	mp	m	fp	vpk	s	c	summa
Bakåt	0	0	0	2	4	18	0	24
Framåt	49	48	49	48	47	31	48	320 (93 %)

Bengt Westerberg fick en fråga om hur folkpartiet skött sjukvården i Stockholms läns landsting samt en fråga om de borgerliga regeringsåren. Lars Werner fick frågor om hur miljön har klarats i de socialistiska länderna samt om effekterna av partiets samarbete med socialdemokraterna i riksdagen. Ingvar Carlsson fick frågor om affärerna, om skolan som till en del gällde ett ansvar bakåt samt om reallöneutvecklingen och fördelningspolitiken som också delvis var av ansvarskrävande natur. 37 procent av utfrågningen med statsministern gällde ansvar för vad som varit, en andel som förefaller ganska rimlig. Även en högre andel hade kunnat försvaras.

Ansvarsutkrävande är en viktig funktion hos valen; en som hävdar att den är den allra viktigaste är maktutredaren, docent Olof Petersson (i en betydelsefull demokratianalys i boken "Metaforernas makt", 1987). Vid valtillfället finns anledning att påminna väljarna även om sådant som hänt under valperioden men som tonat bort (typ engångsskatten på pensionssparande). I synnerhet vad gäller regerande partier är en prövning av hur de skött det ansvar de fick i föregående val väl så viktigt som frågor kring löften för framtiden.

De båda andra perspektivfrågor jag angett för denna studie – det statiska frågoperspektivet kontra det dynamiska, motfrågor kontra medfrågor – väljer jag att analysera med koppling till *skatterna*. I och med att skatterna utgjorde en så dominerande del av utfrågningarna – 40 procent av den tid som ägnades sakfrågor – innebär detta ingen allvarlig inskränkning.

Först något om vad de 110 minuterna sammanlagt för skattefrågor användes till:

Marginalskatter o anknytande åtgärder	51	minuter
Skattehöjningsförslag (mest vpk)	19	
Miljöpartiets skatteförslag	11	
Momsen (breddning, moms på mat)	10	
Aktiebeskattning	6	
Rätt till delad inkomst (kds förslag)	6	
Villaskatten	5	
Båtskatt	2	

En sak man kan notera är att en politiker klarar sig lättare undan genom att inte ge finansieringsbesked än genom att ge dem, vilket är på tvärs med den journalistiska uppfattningen om funktionen hos just dessa utfrågningar (att de ska motverka att politiker "smiter undan"). Bildt och Westerberg pressades i hela 20 resp 14

minuter på sina besparingsförslag, tillkomna för att kunna sänka skattetrycket resp att kunna genomföra andra reformer. På motsvarande sätt och under ungefär lika lång tid som Westerberg pressades Werner och Schlaug på de skattehöjningsförslag som avsåg att finansiera deras utgiftslöften. Ingvar Carlsson kom undan med 3 minuters frågor kring partiets uteblivna finansieringsförslag (och Olof Johansson, vars parti också delvis hade vag finansiering, ungefär detsamma). Partiledarnas lärdom från TV-utfrågningarna är knappast att det lönar sig att ha precisa besked om baksidan av reformförslag. Det går bättre även i detta sammanhang att köra med fria luncher.

Åter till frågeperspektiven. Med ett statiskt perspektiv ställs huvudfrågan: hur ändras fördelningen i reformögonblicket? Med ett dynamiskt perspektiv ställs huvudfrågan: hur påverkas människors och företags beteende över tid och därmed samhället och samhällsekonomin? så här fördelade sig frågeperspektiven i skattefrågan (antal sändningsminuter):

	kds	mp	m	fp	vpk	s	c	summa
Statiskt	—	—	13	16	15	11	16	71
Dynamiskt	6	11	—	—	3	—	—	20
Neutralt	2	1	5	2	—	7	2	19

Det dynamiska frågeperspektivet används i förhållande till kds-ledaren Alf Svensson (vad händer med kvinnors förvärvsarbete om margineffekterna höjs genom vårdlön och genom upphävande av den individuella beskattningen?). Dynamiska frågor får också miljöpartiets språkrör Birger Schlaug (på temat hur skattebasen förändras om man fördubblar energiskatterna, vidare på temat hur de grönas skatteförslag och förslag till arbetstidsförkortning påverkar arbetsutbudet och välfärden). En dynamisk fråga får vidare vpk-ledaren Lars Werner (effekterna på aktie- och andra finansmarknader av förslag till tredubblad omsättnings-skatt på aktier m m).

Neutrala (rent fakta- och åsiktsutrönande) frågor gällde båtskatt (Alf Svensson), aktieskatt (Schlaug), villaavdrag (Bildt), moms (Westerberg), matmoms och frågan om åtstramning (Ingvar Carlsson), matmoms (Olof Johansson).

I övrigt och i frågan om marginals-katterna är frågeperspektivet genomgående statiskt. Några typiska frågeformuleringar: *Till Bildt*: "En deltidsarbetande kvinna som tjänar 50 000 kr om året, hur mycket får hon i skattesänkning med moderaternas skatteförslag när det är genomfört 1991?" "En som tjänar en miljon, vad får den i skattesänkning med ert förslag?" *Till Westerberg*: "Hur stor skattesänkning tror du en person som tjänar en miljon kommer att få med folkpartiets skattepolitik?" "En som tjänar 120 000, en industriarbetare, bara för upplysningens skull, hur mycket tror du han får i skattesänkning?" "En butikskassör som tjänar 50 000, hur blir det med hennes beskattning?" "Är det på det här viset, Bengt Westerberg då, med er skattepolitik så att säga att ni ger en morot i form av mycket kraftiga skattesänkningar till dem som har höga inkomster och är rika och så ger ni en piska till dem som har låga inkomster för att de ska jobba mera

och bidra till tillväxt och ökad köpkraft och alltihopa som ni vill ha?" *Till Ingvar Carlsson*: "Tror du inte att flera tusen kronor i skattesänkning för de högavlönade kommer att sticka i ögonen på de lågavlönade?" *Till Olof Johansson*: "Varför vill centern ge större skattesänkningar till höginkomsttagare än vad både folkpartiet och socialdemokraterna har tänkt sig för 1989?" "Frågan gäller här då: vad är det ni vill uppnå med att vara så generösa och ge så stora skattesänkningar just till höginkomsttagare, större faktiskt än de här två andra partierna?"

Frågorna utgår från perspektivet att den verklighet i vilket skattesystemet fungerar är oföränderlig, statisk. En butikskassör som arbetar deltid och tjänar 50 000 1988 är fortfarande deltidsarbetande butikskassör med 50 000 i årsinkomst 1991. En person som tjänar en miljon och också deklarerar för just det, dvs betalar 700 000 i skatt, (finns någon sådan person i Sverige?) har exakt samma inkomst och beteende 1991, oavsett skattesystem och andra förändringar. Frågorna präglas vidare av tanken att de statiska omfördelningarna i skatteskalen är vad som främst bestämmer individernas standard om tre år.

Verkligheten ser givetvis inte ut sådan. Vad som bestämmer den långsiktiga standardutvecklingen är produktiviteten i den svenska ekonomin (detta är inte en värdering utan ett ekonomiskt faktum). Vidare är skalor en sak, individer en annan. Individernas situation förändras, genom inflation, genom löneökningar, genom att barnen flyger ut och man vill öka sin arbetstid, genom att man byter jobb, genom att man flyttar, genom att man stannar hemma något år för att ta hand om ett barn etc. Skattesystemet i kombination med familjepolitiken påverkar villkoren för dessa förändringar. Redan 1988–89 har den lägst betalda LO-gruppen, kvinnliga konfektionsarbetare, omkring 108 000 i årslön vid heltidsarbete. Ändå talade utfrågarna vid flera tillfällen om "låginkomsttagare" när de avsåg inkomstandelar (observera, även dessa inkomstandelar för högre inkomsttagare) under ungefär 70 000 kronor.

Det är inte fel att ställa de statiska fördelningsfrågorna. De utgör ett perspektiv som bör finnas med i en utfrågning om skatterna. Journalistiken blir sned först när det andra huvudperspektivet saknas, det dynamiska. Exempel på tänkbara frågor: Hur ska skattesystemet ändras för att få fart på tillväxten i Sverige? Är det rimligt att ett vårdbiträde som utbildar sig till undersköterska inte ska få något över efter skatt? Kan vi ha ett skattesystem som bidrar till att läkarna i Sverige arbetar bara 32 timmar i veckan och bidrar till långa operationsköer? Hur hårt ska en småföretagare behöva brandskatta sitt företag för att få 100 000 i nettoinkomst efter marginals-katt och förmögenhetsskatt? Hur många arbetsuppgifter blir inte utförda på grund av de höga skattekilarna, den drastiska skillnaden mellan bruttolön inkl arbetsgivaravgifter och nettolön för individen? Vad är det rimligt att behöva betala en hantverkare för att han ska få 1000 kronor över efter skatt? Hur bör skattesystemet förändras för att arbete och sparande ska löna sig bättre i förhållande till skatteplanering? Hur länge kan Sverige ha ett skattesystem som helt avviker från vägen av skattereformer ute i världen?

Att ha med också ett sådant frågeperspektiv, som är det långsiktigt centrala även för låginkomsttagares standardutveckling, tycks helt främmande för TVs utfrågare.

Ensidigheten i perspektiv belyses av avvägningen mellan "växtorienterade" frågor och "fördelningsorienterade" frågor eller ämnen i utfrågningarna av riksdagspartiernas ledare:

Växtorientering	3 minuter
Fördelningsorientering	86
Övrigt	1

Resultatet kan kommenteras från två utgångspunkter. Den ena utgångspunkten är den folkupplysande: utfrågarna gav med sin ensidighet inte den allsidigare belysning av skattefrågan som väljarna hade behövt. Det andra utgångspunkten är den politiska: utfrågarnas val av perspektiv var inte opartiskt i en valrörelse.

För en opartisk utfrågning finns tre alternativa frågesätt. Frågorna kan ställas:

- Neutralt* – dvs utfrågaren söker rakt utröna fakta om var partiet står, vad partiledaren anser om en viss sak, vilken avvägning han gör.
- Med ett motperspektiv till partiet* (vad Kent Asp kallar "motbildsjournalistik") – dvs utfrågaren pressar den tillfrågade utifrån motståndarens perspektiv eller med frågor som har motsatt utgångspunkt i förhållande till den partiet företräder.
- Med ett medperspektiv till partiet* – dvs utfrågaren pressar den tillfrågade på varför han inte gör mer i den riktning partiet i och för sig strävar.

Så som valrörelsen fördes dominerades valbudskapen av det statiska perspektivet från riksdagspartierna vpk, socialdemokraterna och centerpartiet, medan det dynamiska perspektivet övervägde hos folkpartiet och moderaterna. För opartiska utfrågare fanns då tre huvudmöjligheter: a) att ställa neutrala, fakta- och åsiktsutrönande frågor, b) att genomgående välja motperspektiv, dvs ställa de kortsiktiga fördelningsfrågorna till Westerberg och Bildt, frågorna kring tillväxt och ekonomins funktionssätt till Werner, Ingvar Carlsson och Olof Johansson, c) att genomgående välja medperspektiv, dvs – grovt uttryckt – att ställa skattefrågorna till Bildt och Westerberg "från höger" och till Werner, Carlsson och Johansson "från vänster".

I stället för att använda en av dessa tre journalistiska frågemetoder – eller en mix av dem, tillämpad ungefär lika för alla – tog utfrågarna själva ställning för ett av de två huvudperspektiven i valrörelsen. De ställde därigenom frågorna till Westerberg och Bildt utifrån ett politiskt motperspektiv men frågorna till Werner, Carlsson och Johansson utifrån ett politiskt medperspektiv (vilket inte hindrade att de kunde vara kritiska).

Huvudbilden är densamma när man ser till övriga frågor: att stå för förändringar i verksamheter och system var ett säkert sätt att få kritiska frågor (alltifrån regementsnedläggningar till enskilda alternativ i barnomsorgen och minskade subventioner till boendet). De problem som uppstår när inga förändringar görs – typ

utgiftsexplosionen från bosubventioner och urholkningen av försvarets styrka – pejlades däremot inte. När det gällde matpriserna ägnades stor energi åt momsen men ingen energi alls åt den viktiga frågan i sammanhanget, den långsiktiga jordbrukspolitiken. Det fanns en stark systembevarande bias i utfrågningarna (innefattande utfrågningarna av kds och miljöpartiet, oavsett vad man tycker i sak om dessa partiers program).

Det finns enligt min bedömning ingen anledning att kritisera utfrågningarna av Bengt Westerberg och Carl Bildt. De pressades utifrån motperspektivet om fördelningsverkningar av skatteförslag och besparingar. Detta var fullt journalistiskt motiverat. Att Westerberg inte tycks ha gett ett svar som uppfattades och uppskattades av väljarna (och de egna valarbetarna) faller på folkpartiledaren, inte utfrågarna. Att Westerberg fick stora svårigheter i valrörelsen efter TV-utfrågningen hängde också samman med att socialdemokraterna tog fasta på hans svar i fördelningsfrågorna och med dem som grund drev en kampanj mot honom och folkpartiet. Utfrågningen av Bildt gav lika stora eller ännu större blottor för en s-kampanj, vilket är mycket tydligt när man ser programmet en månad efter valet. Bildt fick en rad svåra frågor om moderaternas besparingsförslag i fråga om sjukförsäkring, delpension, landstingen, om lägre löner för handikappade i Samhall m m. 1988, till skillnad från 1985, var folkpartiledaren socialdemokraternas huvudmotståndare, inte moderatledaren. Därav skillnaden i sättet att utnyttja blottorna. Sådana skillnader i politisk situation är inget som televisionen kan ta hänsyn till eller ansvar för.

Inte heller själva valet av skatterna som huvudämne för utfrågningarna innebar i sig något gynnande av i vart fall socialdemokraterna. Tvärtom har skattefrågan sedan gammalt ansetts vara en borgerlig fördelsfråga. Att medvetet förstora den, som TVs utfrågare gjorde, borde snarast ha kunnat tolkas som en favör till de borgerliga.

Utfrågarna var också konsekventa i det omfång som skattefrågan fick i de olika utfrågningarna. Det är nästan på minuten lika stort (även om till den direkta skattefrågan för folkpartiets och moderaternas del lades en kvarts hård utfrågning om delvis anknytande besparingsförslag).

Frågetecknen är två andra: a) det totala omfånget för skattefrågan, vilket uteslöt en rad andra viktiga frågor, b) att inte motbildsjournalistiken tillämpades konsekvent genom alla utfrågningarna; de blev därmed inte allsidigt upplysande och politiskt opartiska.

7. Ekonomiska debattens utfrågning

För specialdebatterna – om ekonomi och om miljö – införde televisionen en ny ordning 1988. Den var ett led i strävan att minska partiernas och öka journalisternas makt över valinformationen. Inledningsinlägg från partiföreträdarna hölls som tidigare (på drygt en minut var). Men de följdes nu inte direkt av debatt utan av en journalistutfrågning på ca 6 minuter per parti (något längre för de regerande

socialdemokraterna). Den bästa tittartiden – före Aktuellts kvällssändning – blev därmed journaliststyrd. Först efter sena Aktuellt blev det vanlig debatt, även den något mer ämnesmässigt styrd av programledarna än tidigare.

Det jag här granskar är endast utfrågningsdelen av den ekonomiska debatten.

I ett avseende rymde den ett tillskott i förhållande till partiledarutfrågningarna: borgerliga företrädare pressades något på de borgerligas gemensamma program för en ny regering, i de delar som gällde löntagarfonderna (Wibble, fp) och utförsäljningen av statliga företag (Thurdin, c). Något mer tid upptogs också av frågor om de borgerliga åren (till Tobisson, m, och Thurdin, c).

I övrigt delade den här utfrågningen många av egenskaperna hos partiledarutfrågningarna. Skillnaden var främst att svagheterna, kanske genom den mer begränsade tiden och en större strävan till journalistisk rapphet, uppträdde i förgrovd form.

Det gällde *frågeurvalet*. 52 procent av utfrågningstiden ägnades skatter.

Det gällde den snäva *plånboksinriktningen*. Programledarens inledning började: "God afton. I kväll här i Kanal 1 handlar det om partierna och ekonomin. Förhoppningsvis ska vi väljare få veta mer om hur mycket det egentligen kommer att bli över i våra plånböcker under de närmaste tre åren." Inledningen är talande som verklighetsuppfattning: det är de politiska omfördelningarna – inte växtkraften i ekonomin, inte forskningen, inte graden av dynamik hos företagandet och i de offentliga verksamheterna, inte vad som händer i omvärlden – som avgör sven-skarnas standard. Den är talande även som värdering: den ekonomiska debatten inför ett val bör inte handla om landets problem och om olika systems funktionsduglighet utan om vad partierna lovar i fråga om bidrag och skatter. Det är självfallet alldeles absurt att en finansminister som Kjell-Olof Feldt efter sex års slit med att restaurera landets ekonomi inte får en enda fråga i den stora ekonomiska utfrågningen som gäller hur han har klarat denna sin helt dominerande uppgift. Plånboksinriktningen markerades även med programmets avslutning: en gissningstävling kring en insläpad varuhusvagn.

Det gällde *förmågan att missa nästan alla stora frågor för den kommande mandatperioden*. Bland annat följande ämnen togs inte upp i televisionens särskilda utfrågning om svensk ekonomi: Sveriges förhållande till EG, möjligheterna att klara samma kostnadsutveckling som omvärlden trots extremt låg arbetslöshet, det låga sparandet och det växande underskottet i bytesbalansen, svårigheterna med arbetsutbudet, miljardunderskotten i socialförsäkringarna, bostadssubventionernas miljardväxt, de oroande studierna av alltför lågt nyskapande i det storföretagsdominerade svenska näringslivet, produktivitetsutvecklingen i den offentliga sektorn, den svaga ekonomiska tillväxten jämfört med andra länder, regleringssystemen för bostäder och jordbruk, AP-fondernas fortsatta användning för aktieköp, de offentliga monopolen, det samlade skattetrycket. Att en del av dem inte hanns med på en begränsad frågetid (48 minuter totalt för själva utfrågningen) är begripligt, att samtliga dessa tunga frågor missades innebär ett journalistiskt haveri.

Det gällde också *ensidigheten i frågeperspektiv*. Om vi ser till tre aspekter av vänster-högerdimensionen i svensk politik – dels synen på *det ekonomiska systemet* (plan kontra marknad), dels *den socioekonomiska synen* (om man fäster stor vikt vid klassbegrepp som "arbetare mot kapitalister", "de fattiga mot de rika", vilket är något annat än socialpolitisk hållning), dels synen på *skattetrycket* (benägenhet för högre eller lägre skattetryck) – så kan vi grovt summera det första ledet i de angivna begreppsparen som en "socialistisk" attityd och det andra ledet som en "borgerlig" attityd. Så här fördelade sig då ansatsen i de 90 frågor som ställdes till riksdagspartierna under utfrågningsdelen (jag har här utelämnat kds och miljöpartiet, eftersom deras program domineras av andra dimensioner än den klassiska höger-vänsterskalan):

	m	fp	vpk	s	c	summa
Socialistisk	11	12	5	6	12	46
Borgerlig	2	0	2	10	0	14
Neutral	2	0	12	6	10	30

De borgerliga får genomgående "socialistiska" frågor. s och vpk får inte på motsvarande sätt "borgerliga" frågor, utan mer av neutrala frågor eller frågor med en blandning av perspektiv. De som "borgerliga" betecknade frågorna till Feldt gällde främst kommande avdragsbegränsningar för villaägare samt om löntagarfonderna (fondskatterna, bristande entusiasm för fonderna från löntagarna).

Intrycket från tabellen stärks ytterligare vid en mer kvalitativ bedömning av de frågor som ställdes, väsentligen från reportern Lennart Ekdal. Här en del exempel:

Till Lars Tobisson (m)

"Med moderaternas förslag får den som tjänar 1 miljon om året en skattesänkning med 1 000 kronor per arbetsdag. En anställd som tjänar 80 000 får bara en tia. Hundra gånger mer för miljonären, är det rimligt?"

"Det är en bekväm inställning att säga att det är en ofrånkomlig teknisk konsekvens. Det måste väl kompenseras på något sätt så att det blir lite större rättvisa."

"De rika får nu resultat omedelbart, men de lågavlönade får vänta på en tillväxt som kanske infaller någon gång i framtiden."

"Tycker du personligen att det är angeläget att bekämpa nolltaxering och försök till skatteflykt?"

Till Anne Wibble (fp)

"70 procent av kvinnorna på arbetsmarknaden tjänar under 70 000 kronor. Er reform missgynnar uppenbart dom. Hur går det ihop med ert tal om jämlikhet?"

"Centern har en helt annan skatteprofil än ni när det gäller rättvis fördelning. Har ni två mittenpartier nånsin haft så skilda uppfattningar om den ekonomiska politiken som nu?"

”Socialdemokraterna prioriterar sysselsättningen. Vad är viktigast för folkpartiet?”

”Vi har närmare två miljoner aktiesparare i Sverige som ju haft fullständigt lysande tider under 80-talet. Det är ju inte precis det glömda Sverige som Bengt Westerberg talar om som ni värnar om?”

Till Kenneth Kvist (vpk)

”Ni har under dom senaste åren varit stödparti åt socialdemokraterna. Har Sverige under dom här åren kommit närmare en socialistisk ekonomi?”

”Tycker du att socialdemokraterna mer och mer väljer marknadsekonomiska lösningar?”

”Ni kan ju knappast fortsätta att stödja ett sånt parti i praktiken.” (Svar: de borgerliga har haft ännu värre högerpolitik). ”Det är lite pest och kolera.”

Till Kjell-Olof Feldt (s):

”Under den senaste treårsperioden har Sverige fått en ny miljardär i månaden och en ny miljonär om dagen. Vad tycker Du om det?”

”LO säger ju ofta att klassamhället lever kvar. För att spetsa till frågan lite: När ska aktieägarna bli fattigare och löntagarna rikare i socialdemokraternas Sverige?”

”En som tjänat ganska hyggligt är ju finansmannen Erik Penser. Är han nyttig för det svenska samhället?”

Till Görel Thurdin (c):

”Kan centern samarbeta med dem som mest vill försämra för de svagaste?”

”Men kan då centern tänka sig ett förslag som ser ut ungefär som moderaternas och folkpartiets och alltså ger stora inkomstskillnader?”

”Är rättvisare kommunalskatter ett absolut krav?”

”Men ett parti som kanske bara får en femtedel av de borgerliga rösterna, har det egentligen någon chans att hålla emot i regeringsförhandlingarna?”

Frågorna är generande torftiga för att ställas i den stora TV-pejlingen inför valet om Sveriges ekonomi. De är vidare från reportern Ekdals sida späckade med egna politiska verklighetsomdömen som är högst diskutabla. Perspektivet är personligt och politiskt ensidigt, inte journalistiskt och allsidigt.

Innebörden är inte att socialdemokraterna och Kjell-Olof Feldt särskilt gynnades i den ekonomiska TV-utfrågningen och debatten. Feldt fick orimligt lite med tid och naturliga tillfällen att behandla huvudfrågan om Sveriges ekonomiska tillstånd, en fråga där han stod stark. Den dominerande frågevinklingen var heller

inte i linje med Feldts typ av socialdemokrati. De flesta av Ekdals frågor ställdes från en position långt till vänster därom.

8. Sammanfattande synpunkter

Utgångspunkten för denna studie har varit frågan hur televisionen fyllde sin folkupplysande/konsumentupplysande roll gentemot väljarna inför 1988 års val. Åtta centrala utfrågningsprogram, i vilka TVs reportrar helt styrde frågor och frågeinriktning, har analyserats.

Genomgången ger underlag för en del positiva omdömen, om partiledarutfrågningarna. Sakfrågorna fick rejält utrymme i förhållande till maktfrågorna. I sakfrågorna gjordes en ofta hårdhänt granskning, som byggde inte blott på partiernas valmaterial utan även på en ambitiös genomgång av riksdagsmotioner och riksdagsagerande, beslut på partikongresser m m. De frågefält som togs upp var som regel inte perifera utan rörde vid centrala delar av partiernas politik. Att ämnen och frågor, och sätt att ställa dem, inte alltid gillas av partier och valarbetare under känsloladdade valrörelser där mycket står på spel är ofrånkomligt (vilket inte hindrar att en professionell diskussion om bästa journalistiska teknik ändå kan behövas).

Samtidigt framträder några egenskaper hos utfrågningarna som borde motivera en självkritisk prövning inför kommande val. En gäller *bristen på utrymme för ideologiska frågor*. De är viktiga för väljarnas orientering, för att väljarna ska kunna se och bedöma partiernas verklighetsbilder och det sammanhang i vilket mer konkreta förslag ingår. Inte minst för ungdomsväljarna behövs idéfrågorna för att politikens val ska bli begripliga. De handlar alltså inte om ”luft” utan om att tydliggöra mer grundläggande sammanhang.

Anne-Marie Lindgren har en anknytande kritisk synpunkt i sin ”valdagbok” i tidskriften Tiden, nr 8.1988: ”Det känns som om någonting fattas. Kanske är felet just att frågorna behandlas var för sig. Endimensionellt. Skatter för sig, miljö för sig, sjukvård för sig. Medan politik i verkligheten är mångdimensionellt och frågorna hänger ihop som långa kolvätekedjor... Praktiskt politik handlar ofta om att försöka balansera positiva och negativa effekter av en viss åtgärd mot varandra – och det betyder givetvis att man måste se dessa olika åtgärder i ett sammanhang: man kan inte rycka loss en av dem och diskutera bara den. Ibland är det å andra sidan inte möjligt att motverka de negativa effekterna av en viss åtgärd; då får man välja vilket som är mest angeläget, att få fördelarna eller att undvika nackdelarna, och bestämma politiken därefter. Det här kommer inte riktigt fram i utfrågningarna – särskilt inte det sista. Så någonstans lämnas man ändå med intrycket att politikernas uppgift är att vara alla goda gåvors givare, och att om det i något avseende uppstår negativa effekter, beror det enbart på inkompetens från politikernas sida.”

En annan egenskap gäller *urvalet av ämnen*. Några frågor som var mycket viktiga för väljarna lämnades nästan helt därhän, främst sjukvården och äldreomsorgen. Nästan alla de frågor och problem som en månad efter valet framstår som de

verkligt viktiga för riksdag och regering de närmaste åren missades, trots att de var lätta att upptäcka för insiktsfulla samhällsbedömare redan före valet. Detta sista är givetvis ett stort journalistiskt misslyckande. Det hänger samman med en tendens att definiera bort generella problem för hela landet och som gäller systems funktionssätt till förmån för snäva, konkreta "plånboksfrågor". Därmed missar man dock även den viktigaste plånboksfrågan, nämligen den ekonomiska tillväxten och balansen. Det är vid ett studium svårt att finna några systematiska kriterier för urvalet av frågor och för avvägningen mellan olika frågeområden. Utan medvetna sådana överväganden blir urvalet godtyckligt.

En tredje egenskap berör *balansen mellan verklighet och politiska program*. Genom att nästan helt utgå från programståndpunkter från partierna kom utfrågningarna indirekt att ge en kraftigt överdriven bild av politikens handlingsutrymme och möjligheter.

En fjärde egenskap rör *frågeperspektivet*. I stället för att välja en konsekvent journalistisk metod – ställa neutrala frågor, ställa motbildafrågor eller ställa medbildafrågor – utgick utfrågarna till helt dominerande del från ett av de två politiska perspektiv som stod mot varandra i valdebatten, det statiska gentemot det dynamiska. Detta gav inte allsidig valinformation i t ex skattefrågan och bostadsfrågan. Det innebar också att televisionen kom att gynna partier med inriktning på fördelningsförslag i fråga om skatter och bidrag i förhållande till partier som lade tyngdpunkten på växtskapande förslag, vidare att partier som gjorde öppet redovisade omprioriteringar missgynnades i förhållande till partier som var mer vaga om finansiering och besparingar. Televisionen bidrog aktivt till det kort-siktiga fördelningsperspektivets totala dominans i valrörelsens skattedebatt. Man kan fråga sig om ett sådant ensidigt politiskt perspektivval innebär en rimlig journalistisk rolluppfattning för en hel serie av betydelsefulla valprogram i monopoltelevisionen.

Till dessa kritiska punkter ska läggas att den ekonomiska debattens utfrågning inte höll erforderlig saklig kvalitet som pejling av Sveriges ekonomiska situation och problem för den kommande treårsperioden.

Bristerna kan självfallet tänkas ha olika orsaker. De kan vara *kunskapsbetingade* (reportrarna i partiledarutfrågningarna har dock goda kunskaper på i vart fall hela fältet arbetsmarknad och ekonomi). De kan ha samband med *journalisternas eget politiska perspektiv*. De kan vara *mediepåverkade* (t ex så att hundralappar i skatter och bidrag bedöms lättare att tala om i television än marknaders och systems funktionssätt; den långsiktiga skattereformens principer som för svåra jämfört med inflationsjusteringens tabeller för 1989). Det vore dock journalistiskt uppgivet att anse viktiga frågor och perspektiv omöjliga att behandla på grund av ett mediums karaktär. Televisionen har en för viktig roll i svenska valrörelser för att på det sättet kunna utdöma centrala frågor från mediet.

Om de kritiska synpunkterna bedöms ha relevans kan de till en del tillgodoses genom uppläggningsen av kommande utfrågningar: mer konsekvent tillämpning av någon journalistisk metod, en mer medveten prövning av kriterier för den

journalistiska tidsbudgeten, genomgångar före valrörelsen med till exempel kunniga ekonomer vilka de stora problemen kan väntas bli för en kommande mandatperiod.

Men de kan också fordra kompletteringar med andra program. Kanske är det rimligt att låta en 50-minuters utfrågning gälla just granskning av partiernas sakförslag, men i gengäld låta idéfrågorna, helhetsavvägningarna, den mer sammanhängande presentationen av partiernas politik ske i andra former. Varför inte sända ett 30-minuters mötestal av var och en av partiledarna på god kvällstid, kanske följt av en ideologisk utfrågning. Varför inte fler dueller (även på ideologiska teman), fler utfrågningar (sjuk- och åldringsvården hade t ex varit värd en inför årets val), fler inslag med expertbelysning av verklighetens sakförhållanden som underlag för den politiska diskussionen (t ex en kortare hearing med ekonomerna Villy Bergström, Jan Herin och konjunkturinstitutets Alf Carling om problembilden i svensk ekonomi som inledning till den ekonomiska pejlingen)?

Televisionen kan fylla sin roll som folkupplysare, politisk konsumentvägledare, bättre än inför 1988 års val. Erfarenheterna bör inte lämnas i glömska eller blott leda till känslouttryck. De bör tas till vara.

Att granska makthavare – media i fokus

Redaktör Janerik Larsson

Näringslivets
MediaInstitut

”Mediernas roll var en gång i tiden att representera olika opinioner och intressen i samhället. Nu är de stora medierna sina egna intressen, och opinioner – konstlade, tillfälliga, ombytliga – deras kommersiellt bärande produkt. Att i det läget framställa sig som något annat och högre är falskt och förmätet.”

Göran Rosenberg i
”Da Capo al Fine” (1994)

Förord

Sedan starten 1988 har Näringslivets Mediainstitut med en lång rad studier stimulerat debatten kring kvalitet i media. Denna pågående granskning riktar sökarmot ljuset mot en av de viktigaste makthavargrupperna i det sena 1900-talets västliga demokratier: journalisterna.

Det urval som här gjorts är givetvis subjektivt. Min ambition har varit att viktiga, annars svårtillgängliga studier på detta sätt ska göras bredare tillgängliga.

Förutom den typ av kortare studier som samlats i denna volym har NMI gett ut en rad böcker:

- Kurt Wickman m fl ”Risk, hälsa och massmedia” 1990
- Janerik Larsson m fl ”Fri radio – en utopi” 1990
- Janerik Larsson m fl ”Fri radio i Sverige” 1990
- Anders Kempe/Christer Baldhagen ”Fri radio i ett Sverige med fria medier” 1991
- Mats Svegfors ”Desinformation i små steg” 1991
- Anders E Borg ”Förmynderiets teori” (City University Press/NMI) 1994

Frågan om den statliga radio/TV-verksamheten har varit något av en röd tråd i verksamheten. Redan tidigt kom åtskilliga studier att ägnas etermedias nyhetsförmedling. Särskilt kom ekoredaktionen att granskas.

Den första och längst utdragna debatten handlade om Ingela Blombergs studie ”Falsklarm!” som finns i antologin ”Risk, hälsa och massmedia”.

I augusti 1989 fällde radionämnden enhälligt konsumentekot för osaklighet. Det utslaget hade föregåtts av en lång debatt mellan å ena sidan ekochefen Erik Fichtelius och å andra sidan Ingela Blomberg och mig.

Debatten handlade om en veritabel miljöhysteri som konsumentekot initierade och som många tidningar okritiskt hakade på. Glass innehåller giftet dioxin var

den bild allmänheten fick. Konsumentekot beskrev en livsmedeltillsats som används i glassframställning som ”dioxinförorenat tapetklister”.

Fichtelius avvisade i en artikel i SvD 890114 NMIs kritik som ett ”hårdvinklat och propagandistiskt försök att smutskasta” media. Mattias Bengtsson skrev i en kommentar i Svenska Dagbladet 890829:

”Omsorgen om miljön och vår hälsa är inte betjänt av den typ av journalistik som nu Konsumentekot fälls för, men som tyvärr är vanligt förekommande också i TV och tidningar. Den leder inte bara till onödig oro, den kan också indirekt och direkt bidra till att miljön faktiskt försämrats. Indirekt leder sensationsjournalistiken till att den seriösa rapporteringen om hoten mot miljön trängs ut.”

Under Erik Fichtelius ledning bedrev ekoredaktionen inte sällan en journalistik med mycket gäll röst och ofta med svag faktaunderbyggnad. Den mycket starka ställning som det s k public service-företaget då hade skapade en maktens arrogans som väl exemplifierades av hur Fichtelius i debatten om ”Falsklarm!” sökte krossa obehaglig kritik. Han talade t ex i ett av sina första brev till SvDs ledarsida (890117) om NMI-rapporten som ”förfalskad och lögnaktig”. Så talar en makt-havare ovan vid att bli kritiserad.

Att diskutera medias kvalitetsfrågor har aldrig varit riktigt opportunt i Sverige och är det väl egentligen fortfarande inte. Skälen härtill är inte helt uppenbara. Den äktsvenska consensus-kulturen har i hög grad varit en elitkultur som gått ut på att hålla samman och tiga ihjäl obehaglig kritik.

Att media av och till sökt ge sken av att ha brutit sig ur detta consensus betyder inte att så skett i verkligheten. Det har ofta rört sig om ett posering av närmast populistiskt slag. De för ögonblicket illa berörda objekten för ”påhopp” har ofta vänt andra kinden till för att snart åter ha befunnit sig inne i den skyddande kokongen igen. En mediakritik som inte bryr sig om denna consensus-kultur, som tar frågan om kvaliteten i medias maktutövning på djupaste allvar, är givetvis klart obehagligt.

Det är min förhoppning att denna kritiskt granskande attityd framöver skall bli allt vanligare i ett alltmer sant pluralistiskt Sverige. Den demokratiska vitaliteten kommer att öka med en sådan mångsidighet – och medias makthavare kommer att få vänja sig vid att bli behandlade som just det de är, alltså makthavare bland andra makthavare.

Denna skrift tillägnas minnet av NMIs förste styrelseordförande, Per Elander, som genom sin positiva och uppmuntrande inställning till NMI betydde mycket för verksamheten.

Stockholm i april 1994

Janerik Larsson

Innehåll

<i>Anders Isaksson</i> Broadcast News på svenska	7
<i>Hans Bergström</i> Televisionens val	15
<i>Hans Bergström</i> Hur medielogiken bidrar till den korta sikten	41
<i>Janerik Larsson</i> Avtalsrörelsen 1993 i media	53
<i>Sofia Johansson och Pia Jonsson</i> Blod, svett och tårar – en mediaanalys av avtalsförhandlingarna mellan HAO och Handels 1993	57
<i>Anders Sundelin</i> Storyn som hade allt	113
<i>Håkan Hvitfelt</i> En redigerad bild EU i medierna inför folkomröstningen	131
<i>Anne Pandolfi</i> Att kasta sten i glashus	149
<i>Anne Pandolfi</i> Information blir opinion i Glashuset	161
<i>Janerik Larsson m fl</i> ”Räntechocken” i media	171

Carl-Fredrik Jaensson

Vilka hade den dåliga smaken att rösta på Tories?
– en rapport om Ekots rapportering
av den brittiska valrörelsen 1992

193

Johan Borelius och Carl Johan Ljungberg

Finanskrisen och dess förspel – i mediernas spegel

203

Stefan Kraft

Matchbollen som gick förlorad?
– Synen på marknaden
Januari 1990 och januari 1993

223

Bilaga

To Watch the Watchdogs
Media Monitoring in Four Countries

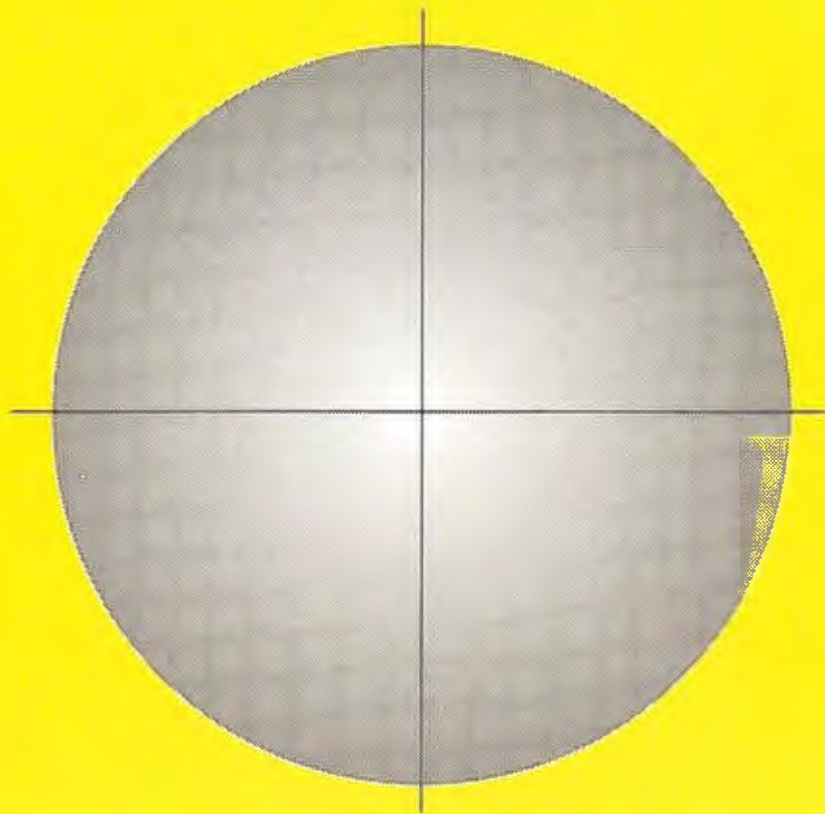
243

ATT GRANSKA MAKTHAVARE

- MEDIA I FOKUS

Redaktör Janerik Larsson

Under 1990-talet har debatten om media och medias roll i samhället intensifierats.

När Näringslivets Mediainstitut (NMI) startade sin verksamhet 1988 var aktuella kvalitativa och kvantitativa mediastudier en nyhet.

I denna volym har samlats några av de under åren mest efterfrågade och mest uppmärksammade av NMIs rapporter.

Anders Isakssons "Broadcast News på svenska", Hans Bergströms "Televisionens val" och Anders Sundelins "Storyn som hade allt" kompletteras i denna volym av rapporter om EU-bevakningen, om den brittiska valrörelsen 1992 speglad av ekoredaktionen, om finanskrisen och dess mediala förspel, om avtalsrörelsen 1993, om medias syn på marknadsekonomin m m.

Medias makthavare kommer att få vänja sig vid att bli behandlade som makthavare bland andra makthavare, skriver NMIs chef Janerik Larsson i sitt förord.

Näringslivets
MediaInstitut

ISBN 91 7152 701 X